

ARNO STROHMEYER

Emlékezés és felejtés: a kora újkori uralmi rend kialakításának kommunikációs technikái Alsó-Ausztria és Magyarország 16–17. századi történetében*

Bevezetés

Az emberi lét alapvető elemét képező emlékezés – spontán vagy tudatos, gondolkodásbeli és képzeleti cselekvésként értelmezve – más kognitív aktusokkal szemben időben korábbi észlelésekre vagy gondolatokra vonatkozik, és a megismételhetőség mozzanatát is magában foglalja.¹ Ennek megfelelően emlék alatt érthetünk minden olyan tárolt információt, ami valamilyen külső ok miatt jelenik meg a tudatban, illetve célirányosan lekérdezhető onnan.² Az emlékezés elválaszthatatlanul összekapcsolódik a felejtéssel, mivel csak azért vagyunk képesek emlékezni, mert felejtani is tudunk. Ez utóbbi nem feltétlenül improduktív vagy passzív folyamat, amelynek során valami akaratlanul kimegy a fejünkéből, hiszen tudvalevő, hogy néha szükséges felejtani, olykor pedig tudatos felejtésre van szükségünk, ne-hogy összeroppanjunk emlékeink súlya alatt.³

Erre az említett aktív dimenzióra a kora újkori politikai élet számos példát szolgáltat. IV. Henrik például kinyilvánította az 1598. évi nantes-i ediktumban, hogy a hugenotta háborúk véres eseményeinek emlékét azért kell kitörölni és elaltatni, mert így lehet megalapozni a békés együttélést.⁴ Egy másik példa erre a vesztfáliai béke, ami a következő rendelkezést tartalmazza: „Mindkét fél örökre felejtse el és kölcsönösen bocsássa meg, amit en-

* A tanulmány eredeti címe: *Die Konstruktion der Herrschaftsordnung in monarchisch-ständischen Kommunikationsräumen durch Erinnern und Vergessen: Österreich unter der Enns und Ungarn (16./17. Jh.)*. In: Neu, Tim – Sikora, Michael – Winkelbauer, Thomas (Hrsg.): *Zelebrieren und Verhandeln. Zur Praxis ständischer Institutionen im frühneuzeitlichen Europa*. (Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertssysteme – Schriftenreihe des Sonderforschungs-bereichs, Bd. 27.) Münster, 2009. 161–184.

¹ Harth, Dietrich: *Gedächtnis und Erinnerung*. In: Wulf, Christoph (Hrsg.): *Vom Menschen*. Handbuch Historische Anthropologie. Weinheim–Basel, 1997. 738.

² Landwehr, Achim – Stockhorst, Stefanie: *Einführung in die Europäische Kulturgeschichte*. Paderborn, 2004. 251.

³ Meier, Christian: *Erinnern – Verdrängen – Vergessen*. Merkur. Deutsche Zeitschrift für europäisches Denken, Jg. 50. (1996) 937–952.

⁴ „Premièrement, que la mémoire de toutes choses passées d'une part et d'autre, depuis le commencement du mois de mars 1585 jusqu'à notre avènement à la couronne, et durant les autres troubles précédents et à l'occasion d'iceux, demeurera éteinte et assoupie, comme de chose non advenue. [...]” *L'édit de Nantes et ses annexes*. In: Wanegffelen, Thierry: *L'édit de Nantes. Une histoire européenne de la tolérance du XVIe au XXe siècle*. Paris, 1998. 259–276. 1. artikulusz.

nek a zavargásnak a kezdete óta [...] egyik vagy másik fél itt is, ott is elkövetett, úgyhogy a jövőben sem emiatt, sem más egyéb ok vagy ürügy miatt egyik fél a másik irányában semmi ellenséges szándékot nem mutathat ki vagy semmi sérelmet nem róhat fel.”⁵ Hasonló megfogalmazással találkozunk az altranstádi (Lengyelország, Szászország – Lengyelország, Svédország, 1706) és hamburgi (Poroszország – Svédország, 1762) békeszerződésekben, és ugyanúgy a stockholmi békenyilatkozatban (Svédország, 1729) is.⁶ A száműzetésből frissen visszatért XVIII. Lajos francia király 1814-es alkotmányában, a *Charte Constitutionnelle*-ben kinyilvánította, hogy újrafonta az idő fonalát, és valamennyi rossz dolgot kitörölt az emlékezetből, hogy a forradalom terrorjáról való gondolkodást meggátolja, és szintúgy szívesen venné, ha az ilyen típusú emlékeket eltávolítanák a történelemből.⁷ A felejtés motívuma a kora újkori politikaelméletet tekintve Morus Tamás első ízben 1516-ban megjelent *Utopia* című munkájában jelenik meg, ahol az európaiak számára nehézséget okoz az óvilágból a szigetköztársaság felé vezető út megtalálása.⁸

Komplex etimológiájukból és a szemantikai sokszínűségükből is látható, hogy az emlékezés és a felejtés esetében is kifejezetten sokrétű folyamatokról beszélhetünk.⁹ Ez a sokrétűség mindkét szóban forgó szócsaládon belül kifejezésre jut, hiszen igen eltérő tartalmi töltettel rendelkező kifejezéseket is magukban foglalnak.¹⁰ Míg az emlékezést régóta élénk

⁵ „*Sit utrimque perpetua oblivio et amnistia omnium eorum, quae ab initio horum motuum quocunque loco modove ab una vel altera parte ultro citroque hostiliter facta sunt, ita ut nec eorum nec ullius alterius rei causa vel praetextu alter alteri posthac quidquam hostilitatis aut inimicitiae, molestiae vel impedimenti quoad personas, statum, bona vel securitatem per se vel per alios, clam aut palam, directe vel indirecte, specie iuris aut via facti, in Imperio [...].*” *Instrumentum Pacis Monasteriensis*. Münster, 1648. október 24. In: Oschmann, Antje (bearb.): *Acta Pacis Westphalicae*. Serie III. Abt. B: Verhandlungsakten, Bd. 1.: Die Friedensverträge mit Frankreich und Schweden, Teil 1.: Urkunden. Münster, 1998. Nr. 1. 2. §. Az *Instrumentum Pacis Osnabrugensis* vonatkozó artikuluszával teljesen megegyezik (uo.: Nr. 18. 2. §).

⁶ Az említett szerződések teljes kiadását az eredeti példányokkal és átirásaikkal lásd: *Europäische Friedensverträge der Vormoderne*. Online elérés: <http://www.ieg-mainz.de/friedensvertraege> (letöltés: 2008. február 14.).

⁷ „*En cherchant ainsi à renouer la chaîne des temps, que de funestes écarts avaient interrompue, nous avons effacé de notre souvenir, comme nous voudrions qu'on pût les effacer l'histoire, tous les maux qui ont affligé la patrie durant notre absence.*” *Charte constitutionnelle*, 1814. június 4. (1830. augusztus 14-i változat). In: Prutsch, Markus J.: *Die Charte constitutionelle Ludwigs XVIII. in der Krise von 1830. Verfassungsentwicklung und Verfassungsrevision in Frankreich 1814 bis 1830*. Marburg a. d. L., 2006. 203–216. Preambulum. További példákra lásd: Meier: *Erinnern – Verdrängen – Vergessen*, 937–952.

⁸ Heinisch, Klaus J. (Hrsg.): *Der utopische Staat, Reinbek*, 2001.; Berns, Jochen Jörg: *Utopie & Vergessen am Beispiel der Inselutopie des Thomas More*. In: Butzer, Günter – Günter, Manuela (Hrsg.): *Kulturelles Vergessen. Medien – Rituale – Orte*. (Formen der Erinnerung 21.) Göttingen, 2004. 185–194.

⁹ Weinrich, Harald: *Lethe. Kunst und Kritik des Vergessens*. München, 2005. 12. A „felejtés“ más nyelvekben előforduló fogalmi sokszínűségéről röviden: uo. 14.

¹⁰ Ezt jól megvilágítják a német „*Erinnerungsvermögen*”, „*Erinnerungslücke*”, „*(sich) an etwas erinnern*”, „*erinnerlich*” és „*erinnerungsschwer*”, ill. „*Vergesslichkeit*”, „*sich vergessen*”, „*gottvergessen*”, und „*Vergesser*” bzw. „*Vergesserin*” szavak és kifejezések. Tovább árnyalhatják a képet a „*brauchen*” segédige és a „*können*”, „*mögen*”, „*wollen*”, „*sollen*”, „*müssen*”, „*dürfen*” módbeli segédigék. Vö.: Grimm, Jacob – Grimm, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. Bd. 3. Leipzig, 1862. 858–863.; Bd. 25. Leipzig, 1956. 415–429.; Adelung, Johann Christoph: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundar-*

tudományos érdeklődés kíséri, a felejtés egyértelműen kevesebb figyelmet kapott a kutatásában még az olyan jelentős előfutárok ellenére is, mint Friedrich Nietzsche vagy Sigmund Freud.¹¹ Mindkét technika többdimenziós szociális, kulturális és pszichikai-neuropszichológiai folyamatként jellemezhető, amelyek központi szerepet töltenek be az emberi létben, mivel lehetővé teszik a tájékozódást, rendet teremtenek, és megalapozzák az identitást: „Mindaz, amik vagyunk, mi, a kollektíva, a szövetség, a nemzet, a nemzetek feletti közösség, és mi, a sokak a kollektíván belül, mind a felejtés és emlékezés révén létezőnk.”¹²

Mindkét folyamat szoros kapcsolatban áll az emlékezettel, mert ez utóbbi felelős a múlttól szerzett tudás megőrzéséért, valamint annak elvesztéséért. Az emlékezet dönti el, hogy mire emlékezzünk, és mit felejtünk el, egyúttal lehetőséget kínál arra, hogy az emlékezéssel leküzdhessük a felejtést. Az emlékezés tulajdonképpen az emlékezet használata.¹³ A modern kultúrtörténet egyik legfontosabb irányzataként számon tartott történeti emlékezetkutatás az emlékezet többféle formáját különbözteti meg. A kulturális emlékezet Wolfgang Reinhard összefoglalása szerint „minden olyan tudás, ami egy társadalom cselekvését és tapasztalási útját irányítja, és minden generáció számára elsajátítható a szocializáción keresztül”.¹⁴ A kommunikatív emlékezet és az élő, nem intézményesített, gyakran biográfiai tapasztalatokból keletkező emlékezés határai az ő szemében elmosódnak.¹⁵ Egyik forma sem változatlan, hanem mindkettő dinamikus változik. Állandóan alakítják őket olyan, a múlt révén felidézhető és módosító folyamatok (*acts of memory*¹⁶), mint az emlékezés és a felejtés; a szövegek, a beszédek, a képek és a szimbolikus viselkedésmódok pedig segítenek az elterjesztésükben. Életünk egyik központi terepe a politikai cselekvések tere, ahol érvényre jut a kulturális és kommunikatív emlékezet, és ez a terület felelős a kollektív érvényű döntések meghozásáért és azok végrehajtásáért.¹⁷ Ebből adódóan pedig mindkét emlékezetforma a politikai kommunikáció előfeltétele és egyúttal központi gyakorlata is.¹⁸

Számos ok támasztja alá azt a feltevést, hogy éppen a kora újkori politikai-alkotmányos életben az emlékezés és a felejtés különösen fontos szerepet játszottak. Ugyanis akkor az ál-

ten, besonders aber der Oberdeutschen. Bd. 1. Leipzig, 1793. 1905. Bd. 4. Leipzig, 1801. 1044–1046.

¹¹ A „felejtés” kutatásának aktuális állásáról áttekintést nyújt: Butzer–Günter: *Kulturelles Vergessen*, id. mű.

¹² „Was wir sind, wir, das Kollektiv, der Verband, die Nation, die übernationale Gemeinschaft, und wir, die Vielen im Kollektiv, sind wir durch Vergessen und Erinnerung.” Fried, Johannes: *Erinnerung und Vergessen. Die Gegenwart stiftet die Einheit der Vergangenheit.* Historische Zeitschrift, Jg. 273. (2001) 563.

¹³ Esposito, Elena: *Soziales Vergessen. Formen und Medien des Gedächtnisses der Gesellschaft. Aus dem Italienischen von Alessandra Corti.* Frankfurt am Main, 2002. 23., 27–28.

¹⁴ „...alles Wissen, das Handeln und Erleben einer Gesellschaft steuert und für jede Generation zur Einübung durch Sozialisation ansteht.” Reinhard, Wolfgang: *Lebensformen Europas. Eine historische Kulturanthropologie.* München, 2004. 598–599.

¹⁵ Reinhard: *Lebensformen*, 599–600. Jan Assman szerint egyértelműen erősebb a határ a kulturális és kommunikatív emlékezet között. Assmann, Jan: *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen.* München, 1992. 48–66.

¹⁶ Bal, Mieke: *Introduction.* In: Bal, Mieke – Crewe, Jonathan – Spitzer, Leo (Hrsg.): *Acts of Memory. Cultural Recall in the Present.* Hanover–London, 1999. VII–XVII.

¹⁷ Stollberg-Rilinger, Barbara: *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen? Einleitung.* In: uó (Hrsg.): *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen? (Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft 35),* Berlin 2005. 13–14.

¹⁸ Luhmann, Niklas: *Die Politik der Gesellschaft.* Hrsg. von Kieserling, André. Frankfurt am Main, 2002. 170–188. Különösen: 172–175.

lam és a társadalom az emberek tudatában még nem vált ketté, emiatt pedig a politikai cselekedetek nem a teljesen új létrehozását, hanem mindig a meglévő megőrzését vagy az általános vélekedések által helyesnek elfogadott hagyomány visszaállítását tűzték ki célul (ami persze még nem jelentette azt, hogy ne lett volna fejlődés vagy változás).¹⁹ A hagyomány pedig ismét csak emlékezés és felejtés útján jön létre. Egy további érv lehet mindemellett a korabeli szokásjog mindenre kiterjedő jelentősége, hiszen a „régis szokás” a politikai kultúra egyik kulcsfogalma volt, és egyúttal az általánosan elfogadott viselkedési norma.²⁰ Ezért a múlt tekintélye megdönthetetlen volt, és ezt a kortársak is kétségtelenül elismerték a hatalom és az alattvalók, illetve az uralkodó és rendek közötti viszony szabályozásakor.

A múltnak erre a mindenre kiterjedő jelentőségére alapozva megfogalmazhatjuk azt a tézist, hogy a kora újkori Európa rendi társadalmában az emlékezés és a felejtés központi szerepet töltött be a kommunikatív és kulturális háttérű alkotmányos emlékezet kialakításában. Az utóbbi végső soron azt az elmúlt dolgokra vonatkozó tudást foglalta magában, ami a közösség politikai rendjének kialakítását és legitimitását szolgálta.²¹ Ebből kiindulva a tanulmány fő kérdésfeltevése a következő: vajon milyen szerepet játszott az emlékezés és a felejtés az uralmi rend kialakításában, különösen a tartományi fejedelem és a rendek közötti alkotmányos viszonyban, és hogyan alkalmazták azokat? Példaként szolgál az osztrák Habsburgok által uralt két terület: a mai Alsó-Ausztria szövetségi állammal területileg majdnem teljesen azonos Alsó-Ausztriai Főhercegség, ami 1600 körül mintegy 600 000 lakosával a legnagyobb és legjelentősebb örökös tartománya volt a dinasztának; illetve a

¹⁹ Schorn-Schütte, Luise: „Den eygen nutz hindan setzen und der Gemeyn wolfart suchen.“ *Überlegungen zum Wandel politischer Normen im 16./17. Jahrhundert*. In: Neuhaus, Helmut – Stollberg-Rilinger, Barbara (Hrsg.): *Menschen und Strukturen in der Geschichte Alteuropas*. Festschrift für Johannes Kunisch zur Vollendung seines 65. Lebensjahres, dargebracht von Schülern, Freunden und Kollegen. (Historische Forschungen 73.) Berlin, 2002. 169.; Friedeburg, Robert von: *Geschichtsschreibung und Geschichtspolitik in der Frühen Neuzeit. Die Rolle von Geschichte in den Konflikten zwischen den Landgrafen von Hessen(-Kassel) und ihren Ständen*. In: Fröhlich, Claudia – Heinrich, Horst-Alfred (Hrsg.): *Geschichtspolitik. Wer sind ihre Akteure, wer sind ihre Rezipienten?* Stuttgart, 2004. 33–52.

²⁰ A német nyelvű tanulmányban a „régis szokás”, a „*das (alte) Herkommen*” kifejezéssel szerepel. (A ford. jegyzete) Algazi, Gadi: *Ein gelehrter Blick ins lebendige Archiv. Umgangsweisen mit der Vergangenheit im 15. Jahrhundert*. *Historische Zeitschrift*, Jg. 266. (1998) 317–357.; Roeck, Bernd: *Reichssystem und Reichsherkommen. Die Diskussion über die Staatlichkeit des Reiches in der politischen Publizistik des 17. und 18. Jahrhunderts*. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 112.; Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 4.) Wiesbaden, 1984.; Strohmeyer, Arno: *Die Disziplinierung der Vergangenheit: Das „alte Herkommen“ im politischen Denken der niederösterreichischen Stände im Zeitalter der Konfessionskonflikte (ca. 1570 bis 1630)*. In: Bahlcke, Joachim – Strohmeyer, Arno (Hrsg.): *Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa* (*Zeitschrift für Historische Forschung*, Beiheft 29.) Berlin, 2002. 99–127.

²¹ Az „uralmi rend” fogalma alatt az uralkodó és alattvalók közötti, alkotmányjogilag szabályozott viszonyt értjük, ebben a speciális esetben a tartományi fejedelem és a rendek közötti viszonyra vonatkoztatva. Az „alkotmány” kifejezés itt nem az államok által már a konstitucionalizmus hatására kiadott, írásban rögzített alkotmányra vonatkozik, hanem a közösség politikai rendjét stabilizáló, legmagasabb érvényű jogi normákra. Az alkotmányfogalom „átvitt értelmű” használatáról lásd: Reinhard, Wolfgang: *Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München, 1999. 17–18.; uő: „Staat machen“. *Verfassungsgeschichte als Kulturgeschichte*. In: *Jahrbuch des Historischen Kollegs 1998*. München, 1999. 100–101.

Magyar Királyság Habsburgok által uralt, akkoriban körülbelül 1,8 millió lakossal rendelkező része.²² A vizsgálat során a hangsúlyt az 1570 és 1630 közötti, különösen dinamikus időszakra helyezzük. Ekkor a katolikus uralkodóház és a többségében protestáns nemesek alkotta rendek közötti, mélyreható, felekezeti és politikai ellentétekből adódóan mindkét országban heves viták dúltak az uralkodó és az alattvalók jogairól és kötelességeiről.²³

Uralom alatt ebben az időszakban nem pusztán a hatalmi lehetőségek érvényre juttatását, de nem is holmi egyoldalú parancsolást, kormányzást, döntéshozatalt vagy éppen engedelmisséget értettek. Sokkal inkább jelentett egyfajta – a hatalmi viszonyoktól nem független – kommunikációs gyakorlatot, amelynek az volt a célja, hogy az alattvalók is elfogadják és megértsék azt, vagyis az uralmat nem határozhatta meg kizárólagosan az uralkodó egymaga.²⁴ Ez a gyakorlat nem volt magától értetődő, hanem sokkal inkább az uralkodók és alattvalók közötti kommunikatív aktusok eredményének tekinthető. Ezen aktusok azonban lényegüket tekintve nem voltak egyenrangúak, hanem inkább aszimmetrikusak, hiszen az uralkodó és az alattvalók a társadalmi hierarchia különböző lépcsőfokán álltak.²⁵

Ennek a kommunikációnak a meghatározó szakaszait a rendeknek a leendő tartományi fejedelemmel még a hatalomra kerülése előtt folytatott tárgyalásai képezték, amelyek során a mindkét oldal számára lényeges, az uralkodás időtartama alatt kötelező érvényű jogokat és kötelességeket fektették le. Az uralmi rend lényegét érintő alkudozásokra rendszerint intézményesített rendi gyűlések keretében, Alsó-Ausztriában a tartományi gyűlések alkalmával vagy közvetlenül előttük, Magyarországon az országgyűlésekhez kötődően került sor. Ezért az ilyen összejöveteleken szokásos eljárás – ami a fejedelem proпозициóját, a rendek válaszát, a replikát és a duplikának nevezett uralkodói viszontválaszt stb. takarta – példaként is szolgált. A konszenzuson nyugvó eredmény – legalábbis *de jure* – az egész uralkodási időtartam alatt kötelező érvényű volt, és mindenütt csak újabb tárgyalások alkalmával lehetett jogszerűen megváltoztatni. Az imént említettek a nyilvánosság előtt is megjelení-

²² Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil 1. Wien, 2003. 14.

²³ Strohmeyer, Arno: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung: Widerstandsrecht bei den österreichischen Ständen (1550–1650)*. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung Universalgeschichte 201.; Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 16.) Mainz, 2006. 62–71.

²⁴ Brakensiek, Stefan: *Lokale Amtsträger in deutschen Territorien der Frühen Neuzeit. Institutionelle Grundlagen, akzeptanzorientierte Herrschaftspraxis und obrigkeitliche Identität*. In: Brakensiek, Stefan – Wunder, Heide (Hrsg.): *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*. Köln–Weimar–Wien, 2005. 49–67.; Frevert, Ute: *Neue Politikgeschichte: Konzepte und Herausforderungen*. In: Frevert, Ute – Haupt, Heinz-Gerhard (Hrsg.): *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*. (Historische Politikforschung 1.) Göttingen, 2004. 14–16.; Jussen, Bernhard: *Diskutieren über Könige im vormodernen Europa. Einleitung*. In: uó (Hrsg.): *Die Macht des Königs. Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit*. München, 2005. XV.; Schorn-Schütte, Luise: *Obrigkeitskritik und Widerstandsrecht. Die politica christiana als Legitimitätsgrundlage*. In: uó (Hrsg.): *Aspekte der politischen Kommunikation im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts. Politische Theologie, Res Publica-Verständnis, konsensgestützte Herrschaft*. (Historische Zeitschrift, Beiheft N. F. 39.) München, 2004. 197., 202–203.

²⁵ Freist, Dagmar: *Einleitung: Staatsbildung, lokale Herrschaftsprozesse und kultureller Wandel in der Frühen Neuzeit*. In: Asch, Ronald G. – Freist, Dagmar (Hrsg.): *Staatsbildung als kultureller Prozeß: Strukturwandel und Legitimation von Herrschaft in der Frühen Neuzeit*. Köln–Weimar–Wien, 2005. 13.; Reinhard, Wolfgang: *Zusammenfassung: Staatsbildung durch „Aushandeln“?* In: Asch–Freist: *Staatsbildung*, 434.

tették, és a legapróbb részletekig szabályozott ceremónia keretein belül erősítették meg: Alsó-Ausztriában a hűségeskü alkalmával, Magyarországon pedig a koronázás során. A hűségeskü és a koronázás, illetve az azokat megelőző tárgyalások tehát az alkotmányosság központi és jogteremtő eseményei voltak, mivel meghatározták és legitimálták az uralom szerkezetének rendezőelveit. Ezen alkalmakkor különösen éles megvilágításba kerültek az általános érvényű cselekvési normák, az érdekek és mindezek szimbolikus megjelenítése.²⁶

Emlékezés és felejtés az alsó-ausztriai hűségesküket megelőző tárgyalások során

Röviddel azután, hogy II. Rudolf császár 1577-ben tárgyalásba kezdett az alsó-ausztriai rendekkel a küszöbön álló hűségesküjükéről, felmerült egy probléma: kiderült, hogy a szertartás rendje már feledésbe merült, és sem a Habsburg-tanácsosok, sem a rendek képviselői nem voltak tisztában az aktus ceremonális menetével. A tervezés folyamán hagyományosan a korábbi hűségeskük példáihoz nyúltak vissza, ám ezeknek az emlékeknek most kevésbé lehetett hasznát venni. Rudolf apjának, II. Miksának a beiktatása ugyan mindössze tizenhárom évvel korábban történt – a rendek képviselői és a tanácsosok közül többen személyesen is jelen voltak az eseményen –, mégsem volt mintaértékű, hiszen arra még a régi tartományi fejedelem életében került sor.²⁷ Mivel II. Miksa 1576-ban meghalt, szükség volt egy olyan szertartásrendre, ami nem igényelte a még élő uralkodó közreműködését. Ezért irányadóként V. Károly és I. Ferdinánd 1520-as, illetve 1521-es hűségesküit kellett segítségül hívni. Ezek azonban túl régen történtek ahhoz, hogy szemtanúktól származó személyes tapasztalatok alapján rekonstruálhatták volna őket.²⁸

Ennek következtében egy „emlékeztár”-hoz folyamodtak, mégpedig a rendi levéltárhoz, ahol a történelmi szempontból fontos dokumentumokat őrizték.²⁹ A kutatások azon-

²⁶ A hűségeskü és koronázások alapvető alkotmányjogi jelentőségéről lásd: Holenstein, André: *Die Huldigung der Untertanen. Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800-1800)*. Stuttgart – New York, 1991.; uő: *Huldigung und Herrschaftszeremoniell im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*. Aufklärung, Jg. 6. (1992) 2. 21–46.; Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, id. mű; Godsey Jr., William D.: *Herrschaft und politische Kultur im Habsburgerreich: Die niederösterreichische Erbshuldigung (17.-19. Jahrhundert)*. In: Gehrke, Roland (Hrsg.): *Frühparlamentarismus zwischen altständischer Ordnung und modernem Konstitutionalismus. Schlesien im europäischen Vergleich (1750–1850)*. Köln, 2005. 141–177. A hűségeskü az elmúlt években a hosszú 19. század politikakutatásának is fókuszába kerültek. Vö.: Schwengelbeck, Matthias: *Die Politik des Zeremoniells. Huldigungsfeiern im langen 19. Jahrhundert*. (Historische Politikforschung 11.) Frankfurt am Main – New York, 2007. A kora újkori hűségeskükről lásd: uo. 27–62.; Andres, Jan: *„Auf Poesie ist die Sicherheit der Throne gegründet.” Huldigungsrituale und Gelegenheitslyrik im 19. Jahrhundert*. (Historische Politikforschung 4.) Frankfurt am Main – New York, 2004.

²⁷ „Erbhuldigungsbeschreibung des Ertzhertzogthumbs Osterreich unter der Ennß, wie die anno 1564 gehalten worden”, h. n., é. n. Oberösterreichisches Landarchiv (a továbbiakban: OÖLA) Linz, Ständisches Archiv, Landschaftsakten, Aktenband 1. fol. 284r–297v.

²⁸ Az alsó-ausztriai rendek küldötteinek jelentése az 1577-es hűségeskü letételéről a tartomány felé, h. n., 1578. március. Niederösterreichisches Landesarchiv (a továbbiakban: NÖLA) St. Pölten, A. 3. 14. fol. 31r–40v.

²⁹ Az alsó-ausztriai rendek levéltára a tartományi székházban (Landhaus) volt a bécsi Herrengassen. Vö.: Mayer, Anton: *Das Archiv und die Registratur der niederösterreichischen Stände von 1518 bis 1848*. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge, Jg. 1. (1902) 89–167.; Strohmeyer, Arno: *„Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte“. Die Geschichtskultur der österreichischen Stände im Werden der Habsburgermonarchie (1550–1650)*. Österreichische

ban nem jártak sikerrel, hamar kiderült, hogy a vonatkozó jelentések Bécs 1529-es ostromakor eltűntek.³⁰ Ez esetben tehát a nem szándékos felejtés tipikus példájáról beszélhetünk. Miután az Udvari Kancelláriában is eredmény nélkül zárult a kutatás, az a javaslat érkezett, hogy a vizsgálódást terjesszék ki a császári könyvtárra. A könyvtáros valóban tudott némi információval szolgálni, de a rendek képviselői azon kétkedésüknek adtak hangot, hogy a hűségeskü „*actus Austriacus*”,³¹ és a Német-római Birodalomban szokásos szertartásrend semmiképpen sem szolgálhat mintájául. Az érvelés nem utolsósorban az alsó-ausztriaiak többször hangoztatott álláspontjával magyarázható, miszerint tartományuk különleges státuszt élvez a birodalmi köteléken belül. A végleges szertartásrendet csak további viták árán sikerült kialakítani a felső-ausztriai, illetve a stájer és a karintiai hercegségek mintái nyomán, miután a rendek képviselői tájékoztattak az ott lezajlott korábbi hűségeskük menetéről.³² Ennek megfelelően a soron következő herceg a szertartás tetőpontjaként megerősítette a rendi kiváltságokat és szabadságokat, a tartomány rendjei pedig mintegy ellenszolgáltatásként hűségesküt tettek neki.³³ Különösen tanulságosnak bizonyultak a stájer rendektől származó információk, akik az 1523-ban tett hűségesküjük menetét egy tartományi kiváltságlevélben részletesen közzétették, nehogy feledésbe merüljön.³⁴ Hasonló emlékeztető Alsó-Ausztria esetében nem állt rendelkezésre.³⁵ 1619-ben még egy alkalommal hivatkoztak erre a mozzanatra, és megállapították, hogy a Stájer Hercegség „valamennyi tartomány javára”³⁶ közölte a hűségeskü menetének irányelveit.

Akademie der Wissenschaften, Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse, Jg. 137. (2002) 147–165.

- ³⁰ A felső-ausztriai rendek véleménye az interregnum alatt kormányzó hatalomról, h. n., [1619]. OÖLA Linz, Starhemberger Handschriften. Hs. Nr. 17. fol. fol. 328r–v.
- ³¹ A küldöttek jelentése a rendek számára az 1577-es hűségeskü letételéről. h. n., 1578. március. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A. 3. 14. fol. 31r–40v.
- ³² Az alsó-ausztriai rendek küldöttjeinek véleménye az 1577-es hűségeskü letételéről a tartomány felé, h. n., [1577]. Uo. Ständisches Archiv, A. 3. 14. fol. 13r–30v. „Summari Extrakt, was gestalt nach ableiben weilend kayser Maximilian Primi hochseeligste angedenkens [...] das land von zeit zu zeit gubernirt worden”, h. n. é., n. Uo. Ständisches Archiv, Hs. Nr. 346. fol. 44v–47r.
- ³³ „Aigentliche Beschreibung waß allenthalben under dem act der erbhuldigung in Osterreich under der Enns, so den 1. Octobris 1577 gehalten worden, gehalten und fürgeloffen”, h. n., é. n. Uo.: Ständisches Archiv, A. 3. 18. fol. 92r–95v. Az 1564-es hűségesküt megelőző tárgyalások folyamán véglegesen tisztázták, hogy a rendeknek egy I. Miksától kapott privilégium alapján nem esküt, hanem csak fogadalmat kell tenniük. Vö.: „Kurze und Gründtliche Beschreibung Welchermassen der Römischen, hungarischen und böhaimbischen königlichen Mayestät [...] die Erbhuldigung than [...]”, h. n., é. n. Uo.: Ständisches Archiv, Hs. Nr. 168, fol. 7r–9v.
- ³⁴ Hofmann, Hanns: *Des loblichen Fürstenthumbs Steyr Erbhuldigung [...]*. Augsburg, 1523. Vö.: Vilfan, Sergij: *Les Chartes de Libertés des États provinciaux de Styrie, de Carinthie et de Carniole et leur Importance pratique*. In: Album Elemér Mályusz. (Études présentées à la Commission Internationale pour l’Histoire des Assemblées d’États – Studies Presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions 56.) Székesfehérvár–Budapest–Brüssel, 1976. 199–209.; Luschin, Arnold: *Die steirischen Landhandfesten. Ein kritischer Beitrag zur Geschichte des ständischen Lebens in Steiermark*. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, 9. (1872) 119–207.; Mell, Anton: *Zur Vorgeschichte der steirischen Landhandfeste Kaiser Rudolfs II. vom 7. Jänner 1593*. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergbd. 11. (1929) 507–525.; Strohmeyer: *Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte*, 157.
- ³⁵ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 77–78.
- ³⁶ Vélemény a rendek interregnum alatti kormányzó hatalmáról, h. n., [1619]. OÖLA Linz, Starhemberger Handschriften Hs. Nr. 17. fol. fol. 333.

A ceremonális kérdéseknél hosszabb vitákra adott okot az evangélikus rendek azon követelése, hogy erősítsék meg vallásszabadságukat, vagyis a szabad vallásgyakorlatuk jogát, amit a szorongatott anyagi helyzetben lévő II. Miksa kénytelen volt megadni nekik 1568-ban, majd 1571-ben. Rudolfnak tehát le kellett mondania a *ius reformati*ról, ami az augsburgi vallásbéke óta tartományi fejedelemtént megillette őt.³⁷ Nem csoda, ha vonakodott ettől, aminek oka nem csupán az volt, hogy ha Rudolf meghajlik a rendek akarata előtt, elveszíti egyik központi jelentőségű uralkodói jogát, és szembe kerül saját katolikus lelkiismeretével, hanem zavaró volt a megerősítés elvárt módja is, hogy ennek írásos formában és kifejezetten a rendek hűségesküje *előtt* kellett megtörténnie. A tartományi fejedelem egyébként hagyományosan a rendek fogadalma előtt erősítette meg a rendi jogok és szabadságok összességét, de ez a mód itt nem bizonyult elégségesnek. Rudolf a válaszában utalt arra, hogy jóindulatúan jár majd el a vallásszabadságot érintő követelés kapcsán, amennyiben azt a fogadalom *után* és kérésként terjesztik elé, a rendek által követelt formában azonban visszautasította a megerősítést.³⁸

Ennek a magatartásnak a jobb megértése érdekében szükséges bevonni a vizsgálatba a rendek által óhajtott eljárás jelképes-kifejező dimenzióját. Ha egy tartományi fejedelmet alattvalói – jelen esetben a befolyásos evangélikus nemesség – olyan kérdésben kényszerítették volna engedményre, mint a saját vallási meggyőződését érintő felekezeti kérdés, és ez ráadásul a hűségeskü nyilvános keretei között történt volna, az jelentős presztízs- és tekintélyvesztést okozott volna neki. Rudolf nagybátyjának, II. Károly főhercegnek hasonló helyzetben elhangzott szavaival élve, ez esetben csupán látszaturalkodóról lett volna szó.³⁹ Ezt a hatást tovább erősítette volna az írásba foglalás, amivel a rendek szándékuk szerint megakadályozhatták volna a történetek feledésbe merülését. Mivel az aránylag kiegyenlített erőviszonyok miatt egyik fél sem tágított saját álláspontja mellől, viszont konszenzusra kellett jutni, végül kompromisszumot kötöttek. Annak alapján Rudolf, bár megerősítette a hűségeskü előtt a vallásszabadságot, azt a szertartás keretein kívül és nem írásban, hanem csupán szóban tette.⁴⁰ Bár ez a megerősítés is kötötte őt, idővel mégis könnyebb volt elfelejtetni, mint egy a későbbiekben is felmutatható valódi oklevelet.

Ezt követően az elért eredményt a hagyományosan Bécsben megrendezett hűségeskü aktusával pecsételték meg.⁴¹ A ceremónia kezdetét az jelentette, amikor Rudolf korán reggel a hofburgi rezidenciájából a Stephanskirchebe lovagolt, ahol szentmisét mutattak be. Azután a rendek képviselőivel a Burg ebédlőtermébe vonult, ahol már várták a tartomány többi küldöttei. Az ezt követő események csúcspontja a rendi kiváltságok általános megerősítése volt, amit Rudolf először a megegyezésnek megfelelően szóban tett meg, a vallássza-

³⁷ Leeb, Rudolf: *Der Streit um den wahren Glauben – Reformation und Gegenreformation in Österreich*. In: Leeb Rudolf – Maximilian Liebmann – Georg Scheibelreiter – Peter G. Tropper (Hrsg.): *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien, 2003. 195–196.

³⁸ Az alsó-ausztriai rendek küldötteinek jelentése az 1577-es hűségeskü letételéről a tartomány felé, h. n., 1578. március. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A. 3. 14. fol. 31r–40v.

³⁹ „gemalter oder papiereener landsfürst” Resolution Ehg. Karls II., h. n., 1580. december 10. Loserth, J[ohann] (Hrsg.): *Acten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Erzherzog Karl II. 1578–1590*. (Fontes Rerum Austriacarum 2., Abteilung 50.) Wien, 1898. 79.

⁴⁰ Strohmeier: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 80.

⁴¹ Püchl, Kurt: *Die Erbhuldigungen der niederösterreichischen Stände im 17., 18. und 19. Jahrhundert in Wien*. Doktori disszertáció, kézirat. Wien, 1954. 6.

badság kifejezett említése nélkül.⁴² Miután a rendek viszonzásul hűséget és engedelmességet fogadtak neki, és ezt kézfogással is megerősítették, megkapták a dokumentumot az – ismételt általános érvényű – privilégiumaik írásbeli megerősítéséről.⁴³ A vallásszabadságot szó szerint nem említették meg benne, de mindenki számára világos volt, hogy megújították a korábbi tárgyalásokon elért konszenzust. Ennek nyomatékosításaként pedig több szimbolikus aktus következett: többek között a résztvevők átvonultak a közelben lévő ágostonosok templomába, ahol közösen Te Deumot énekeltek. Ezenkívül beiktatták a tartományi hivatalviselőket, és hagyományos ünnepi étkezésen is részt vettek.⁴⁴

A hűségeskü tehát sokrétű kommunikációs folyamat volt, amelynek jelentősége csak akkor válik nyilvánvalóvá, ha az azt megelőző tárgyalásokat és azok eredményét is figyelembe vesszük. Az elért megegyezés csak a ceremoniális aktusokon keresztül nyerhetett legitimitást; a tárgyalás és az ünnepélyes megerősítés az uralmi rend kialakításában elválaszthatatlan egységet képeztek.

A következő hűségesküre 1608-ban került sor. A Habsburgok és az evangélikus rendek közötti politikai hangulat azonban időközben érezhetően megromlott, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy II. Rudolf uralma alatt, 1578-ban megkezdődött Bécs városának jogilag vitatott rekatolizációja. Így Mátyással, az új tartományi fejedelemmel folytatott tárgyalások kezdettől fogva különösen nehéznek mutatkoztak.⁴⁵ Ismételt a vallásszabadság írásbeli rögzítésének követelése bizonyult a legkényesebb pontnak, ugyanis a rendek csak ennek megtörténte után voltak hajlandók hűséget és engedelmességet fogadni.⁴⁶ Mátyás erre az elődeihez hasonló módon reagált: válaszában kifejtette, hogy a kiváltságok szokásos, általános érvényű, előzetes megerősítésére készen áll, de konkrétan a vallásszabadság kérdésére ő sem fog kitérni.⁴⁷ Az evangélikus rendek tiltakoztak ez ellen: az egyik legfőbb érvük az volt, hogy Mátyás teljesen elfelejtette, hogy elődei megerősítették a vallásszabadságot, és csak akkor voltak hajlandók letenni a hűségesküt, ha emlékeznek ezekre az eredményekre, és megerősítik azokat.⁴⁸ Mátyás és tanácsosai, élükön legbizalmasabb tanácsadójával, Melchior Klesl bécsi bíborossal, persze nem véletlenül hagyták figyelmen kívül a val-

⁴² „Aigentliche Beschreibung, waß allenthalben under dem act der erbhuldigung in Osterreich under der Enns, so den 1. Octobris 1577 gehalten worden, gehalten und fürgeloffen”, h. n., é. n. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A. 3. 18, fol. 92r–95v.

⁴³ II. Rudolf nyilatkozata az alsó-ausztriai rendek jogairól és szabadságairól. Bécs, 1577. október 1. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A. 3. 14, fol. 109r–110v.; „Summari Extrakt, was gestalt nach ableiben weilend kayser Maximilian Primi hochseeligste angedenkens [...] das land von zeit zu zeit gubernirt worden”, h. n., é. n. Uo. Ständisches Archiv, Hs. Nr. 346. fol. 50v–51v.

⁴⁴ Püchl: *Die Erbhuldigungen*, 64–66. A Te Deum állandó részét képezte a hűségeskü és a koronázás szertartásrendjének. Vö.: Žak, Sabine: *Das Tedeum als Huldigungsgesang*. Historisches Jahrbuch, Jg. 102. (1982) 1–32.

⁴⁵ Mátyás főherceg első felhívása hűségesküre Alsó-Ausztria számára. Bécs, 1608. augusztus 4. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A. 3. 14. fol. 135r–136v. Az előzményekről lásd: Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 130–148.

⁴⁶ Az alsó- és felső-ausztriai rendek végleges nyilatkozata Mátyáshoz, h. n., [1608. november 10.]. OÖLA Linz, Starhemberger Handschriften, Hs. Nr. 21. fol. 532r–541v.

⁴⁷ „Ehg. Matthias an die zwei evangelischen Stände Niederösterreichs”, h. n., 1608. szeptember 12. Landeshauptstaatsarchiv Sachsen-Anhalt, Abt. Dessau, Abt. Bernburg, A 9a 161. vol. II. fol. 343r–344v.

⁴⁸ „Ursachen, warumben denen evangelischen stendden die endliche ihrer fstl. Dlt. Ehg. Maximilian zu Osterreich etc. resolution hard und schwer fällt”, h. n., é. n. Landeshauptstaatsarchiv Sachsen-Anhalt, Abt. Dessau, Abt. Bernburg, A 9a 160 vol. IV. fol. 481r–v.

lásszabadság korábbi megerősítéseit. Sokkal inkább arról volt szó, hogy jogilag irrelevánsnak, így az uralmi rend kialakítása szempontjából lényegtelennek tartották ezt a kérdést.

A következő hónapokban intenzív tárgyalások folytak. A rendeken belül kisebbséget képező katolikusokkal gyors megegyezés született, ők lemondtak a megerősítésről, elkülönültek az evangélikusoktól, és 1608 októberében hűségesküt tettek.⁴⁹ A szertartásrend mintájául az 1577. évi hűségeskü szolgált, amire néhány korabeli beszámoló alapján még jól emlékeztek.⁵⁰ A lutheránusokkal való tárgyalások viszont elhúzódtak, csak 1609 tavaszán sikerült velük dűlőre jutni. A Rudolffal való rendkívül kiéleződött testvérviszály miatt politikailag meggyengült Mátyás végül késznek mutatkozott a vallásszabadság hűségeskü *előtti*, írásbeli megerősítésére. A vitát lezáró okmány, az ún. *Kapitulationsresolution* kiállítása után az evangélikus többség is hűségesküt tett neki. Mindennek következtében az eljárásrend alapjaitban különbözött a katolikusok 1608. októberi hűségesküjétől.⁵¹ A szertartás tulajdonképpen csúcspontja, a megerősített általános privilégiumok és a hűségeskü cseréje érintetlen maradt, azt szintén az 1577. évi hűségeskü alapján bonyolították le. Egy apró különbség mutatkozott: Mátyás nem állított ki új kiváltság-megerősítő oklevelet, helyette nyilvánította, hogy a katolikusok számára 1608 őszén adott általános megerősítés az evangélikus rendekre is vonatkozik.⁵² Ez az első pillantásra talán jelentéktelennek tűnő momentum azonban – ahogy látni fogjuk – hosszú távú következményekkel járt, ugyanis ebben az esetben prospektív emlékezetpolitikával állunk szemben. Azaz ekkor már számoltak azzal, hogy egy adott esemény vagy cselekedet milyen hatással lehet a jövőbeni emlékezetképződésre.

Mátyás hatalomra lépésekor tehát két hűségeskü történt: egy 1608-ban, a vallásszabadság írásbeli megerősítése nélkül, egy pedig 1609-ben, annak írásbeli megerősítésével. A későbbiekben melyik vált mintaadóvá az uralmi rend kialakításának folyamatában? Ez a kérdés először 1619-ben a Mátyás halála után trónra kerülő II. Ferdinánd esetében vetődött fel, amikor újraindultak az egyeztetések az esedékes hűségesküről.⁵³ Az evangélikus rendek számára egyértelmű volt a válasz: a második, azaz az írásbeli megerősítéssel tett hűségeskü a követendő példa. Szerintük az első változat azért nem volt valódi hűségeskü, mert a rendeknek csak egy kisebb része tette le.⁵⁴ 1608-ban valóban csak körülbelül 80 fő, míg 1609-ben nagyjából 300 személy tett hűségesküt. Ferdinánd komolyan vette ezt az érvet, és azzal bízta meg tanácsosait, hogy az udvari levéltár vonatkozó dokumentumainak bevonásával vizsgálják ki a kérdést. Majd a vizsgálat eredményét válaszában magyarázta el a rendeknek, miszerint Alsó-Ausztriában tartományi fejedelem még sohasem erősített meg vallásszabad-

⁴⁹ Feljegyzés az 1608. október 6-i alsó-ausztriai hűségeskü lezajlásáról, [Bécs, 1608. október 16.]. NÖLA St. Pölten, Ständisches Archiv, A 3. 18. fol. 186r–192v. Az alsó-ausztriai rendek tudósítása Mátyás főherceg 1608. október 16-i hűségesküjéről, h. n. [1608/1609]. Österreichische Nationalbibliothek [a továbbiakban: ÖNB] Wien, HS Ser. n. 10100d. fol. 254r–259v. A hűségeskün néhány evangélikus nemes is részt vett.

⁵⁰ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 153–154.

⁵¹ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 162–177.

⁵² Mátyás megerősíti az alsó-ausztriai evangélikus rendek kiváltságait. Bécs, 1609. április 28. Archiv und Bibliothek der Erzdiözese Wien. Wien, Erzbischöfliche Bibliothek Nr. 5738. Religionsbücher der Stände des Landes ob der Enns. Bd. 8. fol. 653v.

⁵³ Az előzményekről lásd: Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 199–208.

⁵⁴ Az alsó- és felső-ausztriai rendek jelentése a Kapitulationsresolútióról, h. n., é. n. OÖLA Linz, Ständisches Archiv Hs. Nr. 49. fol. 201r.; Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 153.

ságot a hűségeskü menetén belül. Éppen ezért végleges ítélete szerint ez alkalommal sincs rá szükség.⁵⁵

Pedig 1609-ben írásos megerősítéssel zajlott a hűségeskü. Ráadásul azon a rendek tagjainak többsége személyesen is jelen volt. Mégis, mivel indokolható ez a vélemény? A válasz nagyon egyszerű: a felejtéssel. A tanácsosok érvelése szerint Mátyás akkoriban, 1609-ben az ágostai hitvalláson lévőknek csak arra vonatkozóan tett tanúságot, hogy ugyanazon okirat [ti. a katolikus hűségeskü – a ford.] hatálya rájuk is kiterjed,⁵⁶ ezért ez a hűségeskü egy „*actus extraordinarius*” volt, ami ráadásul „*amnistia*”, tehát felejtés révén vagy *lex oblivionis*ként eldöntetett.⁵⁷ A Habsburg-tanácsosok véleménye tehát az volt, hogy az 1609. évi hűségeskü a majdani felejtés tudatában zajlott, ezért helytelen emlékezni rá. Az 1608-as aktus viszont – véleményük szerint – sokkal inkább „a hagyomány helyes példája”.⁵⁸ Ezt pedig a rendeknek tudomásul kell venniük, és azonnal le kell tenniük a hűségesküt.⁵⁹ Ezek a fejtegetések azért bírnak rendkívüli jelentőséggel, mert bizonyítják, hogy az uralmi rend kommunikatív konstrukciójában a felejtés a kortársak által *expressis verbis* alkalmazott technika volt.

A következő hónapokban heves vitákra került sor. Az evangélikus tábor tagjai azt állították, hogy nem tudnak ilyen határozatról, tiltakoztak az állítólag megegyezésen alapuló, valójában azonban kikényszerített felejtés ellen, és tartották magukat a kezdetektől képviselt álláspontjukhoz. Iratok és elleniratok váltották egymást. A leginkább megalapozott érvelés érdekében a különösen elkötelezett nemesek levéltári kutatásokba kezdtek, és történetírókat bízták meg szakvélemény kiállításával. Ennek az emlékezést segítő munkának a közvetlen következményeként bővült a legitimáció mibenlétét érintő tudás, mert egyrészt a hivatkozási időintervallum egyre hátrébb tolódott – eladdig, hogy már Nerónak vagy Caesarnak tulajdonított állítólagos privilégiumokra is hivatkoztak –, másrészt a múltbéli eseményeket egyre mélyrehatóbban kutatták, bár anélkül, hogy egyértelmű megoldást találtak volna.⁶⁰ Amikor a viták 1620 tavaszán tetőpontjuk felé közeledtek, a különféle emlékezési és felejtési stratégiák nyomán két történelmileg gazdagon alátámasztott, de a döntő pontokban egymástól eltérő hűségeskü és ezáltal az uralmi rend két különböző kialakulási formája várt megvitatásra: a vallási privilégiumok előzetes, írásos megerősítésével zajló, illetve az ezt az aktust nélkülöző.⁶¹ A döntés 1620 júliusában született meg, amikor II. Ferdinánd a cseh rendek felkelése és Bethlen Gábor magyar trónigénye miatt kényszerhelyzetben találta magát, és tanácsosnak tűnt az evangélikus rendeket gyorsan hűségesküre bírni, hogy legalább ők biztosítsák engedelmességükről az uralkodót. Miután Ferdinánd kiállította az óhajtott megerősítést, az evangélikus rendek többsége le is tette a hűségesküt. A ma-

⁵⁵ „Gutachten der Räte Ferdinands II., wie es mit einnehmung der erbhuldigung in Österreich vor disem gehalten worden”, h. n., 1619. május 13. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Wien, Österreichische Akten, Niederösterreich Nr. 17. fóliószám nélkül.

⁵⁶ „denen der augspurgischen confession allain ainen schein erthailt, das sich dieselbe urkhundt auch auf sie versehen und erstreckhen solle”: ÖStA HHStA Österreichische Akten, Niederösterreich Nr. 17.

⁵⁷ „mit amnistia, das ist vergessenhait oder *lex oblivionis*, beschlossen worden”: ÖStA HHStA Österreichische Akten, Niederösterreich Nr. 17.

⁵⁸ „das rechte Exempel des herkommens.” ÖStA HHStA Österreichische Akten, Niederösterreich Nr. 17.

⁵⁹ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 211–213.

⁶⁰ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 213–232.

⁶¹ Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 307–310.

radék kisebbség, akik nem elégedtek meg a Habsburg uralkodó engedményeivel, átpártolt a cseh rendek oldalára. Ők az 1620. novemberi, Prága mellett, Fehérhegynél lezajlott döntő csatában Ferdinánd és a Katolikus Liga seregeitől vereséget szenvedtek. A vallásszabadság megerősítése ezután nem képezte részét a hűségeskünek, mert a Habsburgok utódai uralomra kerülésükkor nem adtak hasonló biztosítékokat.⁶² Ugyanakkor az evangélikus nemességnek az 1648. évi osnabrücki békében sikerült egy olyan passzust kieszközölnie, aminek értelmében a császár megadta nekik az ágostai hitvalláshoz való tartozás jogát. Magyarórázatként azonban hozzáfűzték, hogy ez nem a régi szokás alapján, azaz az emlékezet folyományaként, hanem a svéd követek és az evangélikus birodalmi rendek közbenjárására történt.⁶³

Emlékezés és felejtés a magyar koronázások előtt

1618 márciusában a gyermektelen Mátyás császár – 1608 óta magyar király – a pozsonyi országgyűlésen előterjesztésében felszólította az összegyűlt rendeket, hogy miután unokaöccsét, Ferdinándot fiává fogadta, a rendek kiáltsák ki, ismerjék el és koronázzák meg királynak.⁶⁴ A „kikiáltani, elismerni és megkoronázni” megfogalmazást alapos megfontolás előzte meg, a „választás” szót pedig tudatosan kerülték, mert Ferdinándnak az öröklés jogán mint legidősebb és egyedüli fiúnak, nem pedig választott királyként kellett volna trónra kerülnie,⁶⁵ hiszen Mátyás éppen emiatt fogadta őt korábban örökbe.⁶⁶ Habsburg-részről nem mutatkozott kétség az öröklési igény jogossága kapcsán. Egy 1616-ban készült szakvélemény félreérthetetlenül arra utalt, hogy Csehországban és Magyarországon a régi szerződések alapján mindenkor a még uralkodó vagy az elhalálozott Habsburg király legidősebb férfi utóda következik soron, és semmiképpen sincs szükség választásra.⁶⁷ Hasonló módon

⁶² Strohmeyer: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung*, 342–352.

⁶³ *Instrumentum Pacis Osnabrugensis*, 123.

⁶⁴ Khevenhüller, Franz Christoph: *Annales Ferdinandeis Oder Wahrhafftige Beschreibung Kayseris Ferdinandi des Andern [...] von Anfang des 1578. biß auf das 1637. Jahr vorgelauffenen Handlungen und denckwürdigen Geschichten*. In Zwölff Theilen. Teil 9. Leipzig, 1724. 9. hasáb.

⁶⁵ Schulze, Winfried: *Hausgesetzgebung und Verstaatlichung im Hause Österreich vom Tode Maximilians I. bis zur Pragmatischen Sanktion*. In: Kunisch, Johannes (Hrsg.): *Der dynastische Fürstenstaat. Zur Bedeutung von Sukzessionsordnungen für die Entstehung des frühmodernen Staates*. (Historische Forschungen 21.) Berlin, 1982. 264.; Turba, Gustav: *Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion*. Bd. 2. Leipzig – Deuticke, 1912. 101–111.

⁶⁶ A kérdésben nélkülözhetetlenek Anton Gindely 19. századi leírásai, mivel ma már elérhetetlen forrásokat használt, ráadásul esetenként szó szerint idézi azokat: Gindely, Anton: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges. Erste Abtheilung: Geschichte des böhmischen Aufstandes von 1618*. Bd. 1. Prag, 1869. 203–228.; uő: *Ueber die Erbrechte des Hauses Habsburg auf die Krone von Ungarn in der Zeit von dem Jahre 1526–1687*. Archiv für österreichische Geschichte, Jg. 51. (1873) 195–240. Vö. még: Turba, Gustav: *Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. 1156 bis 1732*. Wien–Leipzig, 1903. 340–360.

⁶⁷ Miksa főherceg számára készített vélemény a Habsburg-országok trónöröklési rendje kapcsán, Prága 1616. június 26. ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien, Inneres, Hofkanzlei, I. A. 1. 3. fóliószám nélkül. Lásd még: Klesl véleménye Mátyás császár számára a birodalom, a királyságok és az osztrák tartományok öröklési rendjéről, h. n., 1616. Hurter, Friedrich Emanuel von: *Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern, bis zu dessen Krönung in Frankfurt. Personen-, Haus- und Landesgeschichte*. Bd. 7. Schaffhausen, 1854. Nr. 255. 579–585. Az 584. oldalon Csehországot és Magyarországot „örökös királyságként” említi.

indokolta egy évvel később Oñate gróf Prágában az osztrák Habsburgok képviselői előtt III. Fülöp spanyol király cseh és magyar örökösödési igényeit.⁶⁸

A hagyományos szabadságaikat féltve őrző magyar rendek reakcióján látható: tudatában voltak annak, hogy mekkora jelentősége is van a választás szó elmaradásának a propozícióban. Ugyanis ha ellenvetés nélkül beleegyeztek volna a Mátyás javasolta eljárásba, az a jövőre nézve precedens értékű lehetett volna. Ferdinánd megkoronázása kapcsán együttműködőnek mutatkoztak, ugyanakkor azt követelték, hogy az uralkodó előtte írjon alá egy különleges oklevelet, amelyben elismeri korlátozás nélküli királyválasztó jogukat, és a dokumentumot vegyék be az országgyűlés hivatalos határozataiba, hogy ezt az eljárást a jövőre nézve is rögzíthessék.⁶⁹ A Habsburg-oldal eljárásához hasonlóan ez a követelés is prospektív emlékezetpolitikaként értelmezhető.

A két álláspont meglehetősen távol áll egymástól. A Habsburgok szemében Magyarország örökös királyság volt, a rendek többségének véleménye szerint azonban választott királyság. A soron következő vitákban mindkét párt az emlékezetpolitikai érvelést alkalmazva olyan múltbéli koronázási tárgyalásokat és országgyűlési végzéseket idézett fel, amelyek a saját álláspontjukat támasztották alá. Az érvelésükhöz nem illeszkedő eseményeket pedig figyelmen kívül hagyták, hogy így teremthessék meg az alkotmányos lét hagyományát, ami végső soron az érdekérvényesítésüket – azaz rendi nézőpontból a szabadság, a vallásszabadság, a török elleni védelem és az oszmán hódítás következtében szétszabdalt országrészek újraegyesítésének biztosítását – szolgálta.⁷⁰ A múlt megjelenítése az uralom legitimálása és a hatalomból való részesedés szempontjából elengedhetetlen volt ahhoz, hogy emlékezésen és felejtésen alapuló konszenzust teremtsenek. Mindennek középpontjába az I. Ferdinánd 1526. évi hatalomra kerülésétől eltelt időszak került, de mivel őt még három uralkodó követte a trónon (II. Miksa 1563-ban, II. Rudolf 1572-ben és Mátyás 1608-ban), négy különböző precedens állt rendelkezésre. Ezek milyen következtetéseket tettek lehetővé?

1. Bár I. Ferdinánd választás útján került hatalomra, hosszú ideig a kettős királyválasztás és az ellenkirály, Szapolyai János léte által meghatározott uralkodása alatt olyan viszonyok alakultak ki, amelyek az uralmi rend jövőbeni kialakítása szempontjából csökkentették a választási eljárás jelentőségét.⁷¹ Így Ferdinánd más uralkodóval kötött szerződéseiben anélkül említette Szent István koronájára irányuló, örökösödésen alapuló igényeit, hogy a szóban forgó dokumentumok megfogalmazásáról a magyar rendek tudomást szereztek volna, és tiltakozhattak volna ellene, sőt azokat még az országgyűléseken is elfogadták. Különösen szembetűnő ez a Szapolyaival kötött 1538. évi váradi béke esetében, amelyben

⁶⁸ „Instrumentum des don Inaco zu Ornate, kgl. Mt. in Teutschland Gesandtnus, wegen künftiger succession in dem königreich Ungarn und Böheim und der dazu gehörigen provinzen etc., de anno 1617. Prag, 1617 Juni 15.” Bayerisches Hauptstaatsarchiv München, Kasten schwarz 982. fol. 1r–4r.

⁶⁹ Gindely: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 206.

⁷⁰ Tóth, István György: *Der wechselnde Spielraum des ungarischen Adels im 17./18. Jahrhundert*. In: Bahlecke, Joachim – Bömelburg, Hans-Jürgen – Kersken, Norbert (Hrsg.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16–18. Jahrhundert (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa [4.]).* Leipzig, 1996. 149–159.

⁷¹ Az 1526-os kettős királyválasztásról (Szapolyai János 1526. november 10-én, I. Ferdinánd 1526. december 17-én) lásd: Kohler, Alfred: *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*. München, 2003. 167.; Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 202–205.

megemlítik a rendek azon kötelességét, hogy Ferdinánd fiát királlyá válasszák.⁷² Ráadásul a Habsburg uralkodó az uralmát nem is a választással legitimálta, hanem egyrészt a felesége, az utód nélkül meghalt II. Lajos nővére, Anna révén való örökösödési igényeivel, másrészt a soproni (1463) és a pozsonyi (1491) szerződésekkel, amelyekben a Habsburgok számára a Magyar Királyságra vonatkozó bizonyos örökösödési igényeket ismertek el.⁷³ Ugyanakkor ezeket a szerződéseket II. Ulászló 1490. évi és II. Lajos 1522-es koronázásakor nem vették figyelembe, tehát elfelejtették őket, és emiatt az érvényességük vitatottá vált. Emlékezetpolitikai szempontból különös jelentőséggel bírt az 1547. évi nagyszombati országgyűlésen a magyarok egyik kérése arra vonatkozóan, hogy Ferdinánd uralmát Magyarországon a fia, Miksa képviselhesse. Érvként kijelentették, hogy neki is engedelmeskedniük, mert a rendek nem csupán Ferdinándot választották királlyá, hanem utódainak is mint uraiknak alávetették magukat.⁷⁴ A szóhasználat nyilvánvalóan nem a véletlen műve, hiszen ebből le lehetett vezetni az örökösödési igényét, bizonyos körülmények között pedig akár a *primogenitura* elvét is. Mindez azoknak az előzetes tárgyalásoknak az eredménye, amelyek során a Habsburg-királyhű oldalon sikerült érvényesíteniük azokat a feltételeket, amelyeket a főherceg kiküldésével szemben támasztott.⁷⁵ Így I. Ferdinánd trónra lépése és uralkodási ideje kapcsán retrospektív szempontból nem kapunk tiszta képet, mert attól függően, hogy az 1526-os választásra, az 1463-as és 1491-es szerződésekre vagy az 1526-os eseményekre emlékeztek – vagy éppen elfelejtettek ezekből valamit –, Magyarországot lehetett választott királyságnak vagy örökös királyságnak is tekinteni.

2. A következő koronázási tárgyalások 1561-ben vették kezdetüket, amikor I. Ferdinánd felszólította a magyar tanácsosokat, hogy fiát, Miksát fogadják el és kiáltsák ki királynak, ezt hirdessék ki, és koronázzák is meg, habár ez valójában nem is lenne szükséges, mert elsőszülöttként amúgy is megörökli a királyságot. Bár a magyarok elfogadták a Habsburg uralkodó döntését, válaszukban a megfogalmazáshoz hozzátették a „választás” szót is. Az

⁷² Az 1538. február 24-i váradi béke. Kiadása (eredeti példány és átirata): *Europäische Friedensverträge der Vormoderne*. Online elérés: <http://www.ieg-mainz.de/friedensvertraege/> (letöltés: 2008. február 14.): „[...] *vel eo interim premortuo in filium suum Quem Regnum hoc communi consensu in Regem eligere tenebitur, et illo quoque defuncto in eius Legittimos heredes ac successores ex filijs et heredibus eorum legitime descendentes [...]*.” Vö. még: Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 206–207.; úó: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 208–209.; Goos, Roderich (Bearb.): *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9.) Wien, 1911. 65–85.

⁷³ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 198–201.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 327–328., 331–332. A pozsonyi béke (1491. november 7.) vonatkozó passzusa (10. cikkely) a következőképpen hangzott: „*Item ipse dominus Vladislaus Rex et universum Regnum veteres illas inscriptiones super successione factas ratificare, confirmare et renovare teneantur, ita videlicet quod si ipsum dominum Wladislaum Regem heredem masculinum non contingat suscipere aut susceptum vita fungi nullo herede masculino per lineam rectam descendente post eum relicto, Regnum ipsum cum universis alijs Regnis, provinciis et dominiis ad Coronam Regni Hungariae spectantibus in ipsam Regiam Romanorum Maiestatem aut eius heredes per lineam rectam ex lumbis suis descendentes devolutum intelligatur ipso facto.*” *Europäische Friedensverträge der Vormoderne*, <http://www.ieg-mainz.de/friedensvertraege/> (letöltés: 2008. február 14.).

⁷⁴ „*Nam quum sese Ordines et Status regni non solum Majestati Suae, sed etiam suorum haeredum imperio et potestati in omne tempus subdiderint non minore fide, studio atque observantia ab omnibus Ordinibus et Statibus illi in Hungaria permanenti parebitur, quam ipsi personae Suae Majestatis.*” Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 208. Vö. még: Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 350.

⁷⁵ Gindely: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 207–208.

előzőleg kinyilatkoztatott örökösödési igényekbe nem egyeztek bele.⁷⁶ Az elkövetkező, hosszantartó vitákban mindkét fél ragaszkodott a saját álláspontjához, és közben Alsó-Ausztriához hasonlóan egyre távolabbi időpontokhoz nyúltak vissza. A Habsburg-oldal felidézte a régi hagyományt, és hivatkozott arra a szokásra, miszerint mindig a mindenkori király elsőszülött fiát ültették annak helyére. A Habsburgok uralma előtt a trónutódlás többnyire valóban a *primogenitura* elvét követő szabályozás alapján zajlott, ami lehetővé tette, hogy a választást csupán a beleegyezés formális aktusaként értelmezzék. Az ellentétben azonban ősi tradíciónak vélte, hogy a magyarok megválasztották királyaikat, és csak ezt követően koronázták meg őket, amin az a körülmény sem változtat semmit, hogy gyakran így is a király legidősebb fia mellett döntöttek. Nekik is igazuk volt, hiszen több mint kétszáz év óta a legtöbb uralkodóváltás alkalmával ténylegesen egyfajta választáshoz hasonló eljárás zajlott le.⁷⁷ Tehát mindkét álláspont megálta a helyét, attól függően, ki mire emlékezett, és ki mit felejtett el.

A vita további története kevésbé ismert. Annyi bizonyos, hogy az emlékezés és felejtés összecsapásában végül a Habsburg-nézőpont győzedelmeskedett, mert Miksát két évvel később a pozsonyi országgyűlésen előzetes választás nélkül koronázták meg. Bár kimondottan az örökösödési jogot nem ismerték el, mindazonáltal a konkrét eseményekből következtethetünk annak bizonyos mértékű elismerésére.⁷⁸ A választási eljárásról való lemondás okai a kor politikai viszonyaiban keresendők. A magyaroknak a Habsburgok gyors támogatására volt szükségük, hogy hatékonyabban védekezhessenek a törökökkel szemben, akik éppen hadjáratra készültek.

Magát a Pozsonyban lebonyolított koronázási aktust a legapróbb részletekig megtervezték, rendkívüli alaposággal készítették elő, költséget és fáradságot nem kímélve rendezték meg. Ferdinánd tiroli főherceg titkára, Hans Haberback tudósítása szerint az első kiemelkedő esemény Miksának és a családtagjait is magában foglaló kíséretének a megérkezése volt a magyar határra, ahol a legfőbb rendi méltóságok ünnepélyesen fogadták őket.⁷⁹ Ezt követően a Habsburg uralkodó a közeli koronázó városba, Pozsonyba vonult, ahol a rendek képviselői ismét üdvözölték őt. A következő rangos esemény a még regnáló király, I. Ferdinánd császár érkezése volt. Emlékeztörténeti szempontból különös jelentőséggel bír egyrészt a rendeknek ez alkalomból tett ígérete, miszerint meghagyja őket régi szokásaikban, másrészt pedig a következő napon megfogalmazott követelése is, hogy Miksát ennek a hagyománynak megfelelően ismerjék el, fogadják el és koronázzák meg jövődóbeli uruknak.⁸⁰ A visszavonuló rendek tanácskozásainak tartalmáról hallgat a tudósítás.⁸¹ Maga a hat nappal később lezajlott koronázás teljes mértékben sémákra épült.⁸² A felkenés, a koronázási jelvények átadása és a Szent Korona felhelyezése mellett meg kell említeni, hogy az esztergomi érsek és a nádor – a legrangosabb magyar egyházi, illetve rendi méltóság –

⁷⁶ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 209–210.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 209.

⁷⁷ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 213–223.

⁷⁸ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 223–231.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 352–353.

⁷⁹ Edelmayer, Friedrich [et al.] (Hrsg.): *Die Krönungen Maximilians II. zum König von Böhmen, Römischen König und König von Ungarn (1562/63) nach der Beschreibung des Hans Habersack*. Edirt nach CVP 7890. (Fontes Rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen I., Scriptorum 13.). Wien, 1990. 178.

⁸⁰ Edelmayer: *Die Krönungen Maximilians II.*, 194.

⁸¹ Edelmayer: *Die Krönungen Maximilians II.*, 196.

⁸² Holčík, Štefan: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava 1563–1830*. Bratislava, 1992. 12–25.

emlékeztették a jövődöbéli királyt uralkodói kötelességeire. Szintén lényeges volt a koronázási eskü, amelyben Miksa kötelezte magát a rendi privilégiumok és szabadságok figyelembevételére és az alkotmányos emlékezet számára oly fontos hagyomány tiszteltetésére. A rendek egy sor szimbolikus cselekedet révén nyilvánították ki beleegyezésüket és engedelmességüket az új király személyét illetően. Különösen kiemelendő a legelőkelőbb rendi méltóság, Batthyány I. Ferenc horvát–szlavón–dalmát bán rendek felé intézett háromszori kérdése, hogy elismerik-e Miksát királyuknak, akik mindháromszor hangos „Igen!”-nel válaszoltak.⁸³

Az eljárás rámutat a koronázást megelőző tárgyalások és a tulajdonképpeni koronázási aktus közötti szoros kapcsolatra, mert csak a szimbolikus töltettel rendelkező szertartás legitimálta a korábbi tanácskozások eredményét. A megjelenítésben rejlő üzenet, a szimbolikus cselekedeteknek tulajdonított értelem, vagyis hogy az uralmi rend melyik formáját – örökös, avagy választott királyságot – erősítette meg, szintén csak a tárgyalások vizsgálatának bevonásával ismerhető meg.

3. II. Rudolf koronázásáról 1572-ben tárgyaltak. A rendek ezúttal nem vártak a regnáló uralkodó felszólítására, hanem ők maguk kérték Miksát, hogy tegye fiát királyukká. Miksa az ebből az alkalomból a magyar országgyűlés számára készített, koronázásra felszólító proposíciójában a „választás” szót nem említette. Ugyanígy hiányzik a kortárs tudósításokból is a választási folyamatra történő bármiféle utalás, tehát valószínű, hogy ilyesmire tényleg nem került sor. Mindazonáltal a rendek kérelmét megelőző belső tanácskozások és egyeztetések egyfajta választásnak is felfoghatók, mert a hivatalos országgyűlési végzésben Rudolf trónra emelése kapcsán az a megfogalmazás szerepel, hogy a rendek először megválasztották, aztán meghívták a trónra, végül pedig megkoronázták.⁸⁴ Mivel azonban a proposícióban lemondtak a választás megemlézéséről, nem sikerült biztosítani az erre mint vitathatatlanul mérvadó eljárásra való szilárd emlékezést.

4. Világosabb helyzet volt Rudolf utódjának, Mátyásnak 1608-as trónra lépése, amit választás előzött meg. Mátyás a Rudolffal való testvérviszály és a bátyja kormányzásával szembeni elégedetlenség árnyékában csak a rendek támogatásával kerülhetett trónra, és kénytelen volt elfogadni az általuk megkövetelt eljárásmodot. Magatartása példaként szolgál a tudatosan elnyomott emlékezésre, mert kétségkívül tisztában volt a dinasztianak a Magyar Királyságra vonatkozó örökösödési igényeivel, de politikai gyengesége miatt nem volt lehetősége arra, hogy ennek különösebb nyomatékot adjon a tárgyalások alatt. Sőt, a koronázás előtt még uralkodói kompetenciáit megnyirbáló rendelkezéseket is kénytelen volt elfogadni. Ehhez hasonló, az eljárás menetében való változtatások nem mentek ritkaságszámba: ismert példának számítnak a német-római királyok választási kapitulációi, amiket V. Károly 1519-es trónra lépése óta el kellett fogadniuk. Ettől eltekintve azonban nem találunk lényeges formai különbségeket a II. Miksa és II. Rudolf trónra kerülésekor zajló koronázási szertartáshoz képest. Mátyás fogadalma azonban változott, mert koroná-

⁸³ Edelmayer: *Die Krönungen Maximilians II.*, 196–202.; Holčík: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava*, 21. A szertartásrend fejlődéséről lásd még: Radvánszky, Anton: *Grundzüge der Verfassungs- und Staatsgeschichte Ungarns*. (Studia Hungarica 35.) München, 1990. 73–74.

⁸⁴ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 231–233.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 210.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 353. Rudolf 1572. szeptember 25-i koronázásáról lásd: Holčík: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava*, 25–26.

zási esküjében megerősített egy olyan szokást, miszerint Magyarország választott királyság (volt).⁸⁵

Mindent összevetve, az 1526 óta bekövetkezett trónra lépések nem mutatnak letisztult képet: bár I. Ferdinánd választás révén került uralomra, ennek az eljárásnak a jelentőségét a rendek tudtával később mégis relativizálták. Fiának, II. Miksának 1563-as koronázására hosszas viták után, de választás nélkül került sor, míg II. Rudolféra országgyűlési határozat megfogalmazását követően, egy választáshoz hasonló folyamat végén. Ezzel szemben Mátyás 1608-as trónra lépésekor egyértelmű volt a helyzet, akkor vitathatatlanul meghatározó szerepe volt a választásnak. A tárgyalások folyamán mindig az a párt tudta érvényesíteni akarátát, amelyik kedvezőbb hatalmi helyzetben volt.

1618-ban a fenti tisztázatlan helyzet miatt az uralmi rend kialakítása kapcsán vizsgált időkereteket kiterjesztették. A Habsburg-udvar a rendek királyhí csoportjával egyetértésben arra jutott, hogy a Magyar Korona I. (Szent) István uralkodása – tehát az 1000. esztendő – óta az örökösödési jog értelmében hagyományozódott. Arra emlékeztettek, hogy szinte mindig a regnáló király legidősebb fia lett az utód a trónon. Minden más esetben ennek a szokásnak a megsértéséről van szó, így a hagyomány révén a *primogenitura* lett az ország legitim és alapvető törvénye. A „választás” pedig ebben az értelmezésben nem több a beleegyezés formális aktusánál.⁸⁶ Ennek alátámasztására a már említett, soproni és pozsonyi szerződésekre, a Habsburgoknak a Magyar Királyság török elleni védelmezésében szerzett érdemeire és az 1547-es országgyűlés nyilatkozatára hivatkoztak.⁸⁷ Ezzel szemben a rendi ellenzék teljesen más eredményre jutott: ők arra emlékeztek, hogy a trónt emberemlékezet óta választás útján töltötték be, és most csupán azért a jogért folyamodnak, aminek egyébként is birtokában vannak. A rendek annak érdekében, hogy a jövőben az ilyen típusú viták lehetőségét kizárják, és a választást mélyebben beágyazzák az alkotmányos emlékezetbe, egy rendkívüli diploma kiadását követelték, amelyben megállapítást nyerne, hogy a magyarok teljesen szabadon választhatnak királyt.⁸⁸

Ahhoz, hogy a múltból kiindulva az uralmi rend ennyire különböző formáit le lehessen vezetni, szükség volt az emlékezés és a felejtés döntő jelentőségű technikáira. Mindkét párt kialakította saját nézetét az uralmi rendről, olyan események láncolatának átmeneti végpontjaként mutatva be azt, amelyek a folytonosság, a maradandóság és az – egyébként hiányzó – történelmi ténytudás benyomását keltették.

A jövőre nézve a rendek kidolgoztak egy kompromisszumos megoldást: továbbra is ragaszkodtak ahhoz a követelésükhöz, hogy a szabad választást írásban is megerősítésék, ugyanakkor késznek mutatkoztak arra, hogy az „abszolút” (*mera*) szó szerepeltetéséről lemondjanak. A Habsburg-tanácsosokhoz küldött delegációjuk ráadásul szóban kinyilvánította, hogy a jövőben a választásnál mindig figyelembe veszik a Habsburg-ház, pontosabban a dinasztia egyik tagját fogják királlyá koronázni, ami a család örökösödési jogának *de*

⁸⁵ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 233.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 210–211.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 353–354. II. Mátyás koronázási szertartásáról lásd: Holčík: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava*, 26–28.

⁸⁶ Valójában egyik uralkodói beiktatás sem volt teljesen szabad. Bak M. János II. Ulászló Corvin Mátyás halála utáni 1490-es megválasztását „lényegében a középkori Magyarország egyetlen ’nyílt’, négy esélyes jelöltet felvonultató választási aktusaként” jellemezte. Bak, Janos M.: *Königtum und Stände in Ungarn im 14.–16. Jahrhundert*. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa 6.) Wiesbaden, 1973. 63.

⁸⁷ Gindely: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 207.

⁸⁸ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 234.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 211.

facto elismerését jelentette.⁸⁹ Azonban miután a Habsburg-fél elfogadta ezt a javaslatot, és a szóban forgó megfogalmazást beillesztette az okirat szövegébe, a rendek visszavonulót fújtak.⁹⁰ Nyilvánvalóan nehézségeket próbáltak gördíteni az elé, hogy a jövőben is emlékezzenek erre a szóbeli biztosítékra. Vagyis azt akarták elérni, hogy a családi örökösödési jog csak ott és akkor legyen érvényes, így pedig később könnyebben feledésbe merülhessen. Mindezek következtében ismét élénk viták bontakoztak ki, végül a rendek lemondtak a rendkívüli diplomáról, és megegyeztek abban, hogy a Ferdinánd trónra lépését dokumentáló országgyűlési végzésekben a következő megjegyzés szerepeljen: a rendek többrendbeli tárgyalások után a régi, általuk mindig is megtartott módon, egyhangúlag választották meg Ferdinándot. Mindkét párt egyetértett ezzel a megfogalmazással. A rendek a választási eljárás megemlézése miatt támogatták, a Habsburgok pedig a „mindig megtartott módon” kifejezés miatt az örökösödési jog elismerését és a választás formális aktusra történő redukálását értették alatta.⁹¹ Ezzel tehát megszületett a konszenzus. Ferdinánd „királlyá választása” illetve „kikiáltása” után megkezdődtek a szertartások, ezek lebonyolítása kapcsán a korábbi koronázásokhoz nyúltak vissza. Ferdinándnak természetesen – Mátyáshoz hasonlóan – a koronázási aktus előtt el kellett fogadnia egy ún. beiktató diplomát, amely a trónra lépést követően törvényerőre emelkedett.⁹²

Érthető módon kevesebb konfliktus kíséretében zajlottak a koronázási tárgyalások és koronázások III. Ferdinánd 1625-ös, IV. Ferdinánd 1647-es és I. Lipót 1655-ös koronázásakor. A Habsburgok többé nem kérdőjelezték meg a királyválasztó jogot, a rendek pedig tiszteletben tartották a dinasztia igényeit, és mindig az éppen regnáló király legidősebb fia mellett döntöttek.⁹³ Ebben csak a 17. század végi visszafoglaló háború és az oszmán uralom alatti területek nagy részének visszaszerzése után megerősödő királyi hatalom hozott átfo-gó változásokat. A Habsburg-csapatok áttörő katonai sikerei láttán a magyar országgyűlés 1687-ben úgy határozott, hogy elismeri a dinasztia fiági örökösödési jogát mindkét ágon, és lemond választási jogáról a család kihalásáig. Még ugyanebben az évben Lipót mindössze kilenc éves, József nevű fiát királlyá koronázták.⁹⁴ Ezzel az aktussal pedig kiiktatták a királyválasztási jogot az uralmi rendből. Az 1723. év *Pragmatica Sancti*óban az örökösödési jogot kiterjesztették az uralkodó dinasztia női ágára is. Ugyanakkor a dinasztia kihalása

⁸⁹ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 235.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 214.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 354.

⁹⁰ Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 235.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 214.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 354.

⁹¹ „stets beobachtete Weise”. Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 237–240.; uő: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 219–220.

⁹² Gindely: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*, 221–222.; Holčík: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava*, 28–30.; Radvánszky: *Grundzüge*, 71–72.

⁹³ Radvánszky: *Grundzüge*, 71–72.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 355. Itt most nem térünk ki Bethlen Gábor királyságára, akit 1620-ban a rendek többségének támogatásával választottak királlyá, de politikai számításból nem koronáztatta meg magát. A témáról rövid áttekintést nyújt: Fata, Márta: *Ungarn, das Reich der Stephanskronen, im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung*. Multiethnizität, Land und Konfession 1500 bis 1700. Brendle, Franz – Schindling, Anton (Hrsg.): *Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung* 60.) Münster, 2000. 190.

⁹⁴ „Eigentlicher und ausführlicher Bericht von der königlichen Ungarischen Krönung: Was gestalten es bey derselbigen den 9. Christmonat anno 1687. in Preßburg herangangen”, h. n., 1687.; Turba: *Geschichte des Thronfolgerechtes*, 355–356.

esetén, meghatározott körülmények között ismét életbe léphetett a választójog, azaz nem törölték ki teljesen az alkotmányos emlékezetből.⁹⁵

Idővel az országgyűlési határozat a koronázási ceremónia módosításához vezetett, mert a Habsburgok örökös királyságuk biztosítása érdekében kerülni akartak bármilyen utalást, ami a rendek valamiféle döntési jogosultságára vonatkozhatott. Éppen ezért József utódja, VI. Károly (III. Károly magyar király) 1712-es trónra lépésekor hosszas viták zajlottak. A ceremóniális konfliktus fókuszában a koronázási aktus alatt a nádor által a rendeknek háromszor feltett kérdés állt, miszerint méltónak vélik-e a jelöltet hivatalára.⁹⁶ A Habsburg-oldal érvei szerint az ilyesmi még olyan választott monarchiában sem bevett szokás, mint a Német-római Birodalom.⁹⁷ 1687-ben még nem merték követelni ezt a változtatást. Végül itt is kompromisszumos megoldás született: a nádor, aki hagyományosan feltette a kérdéseket az összegyűlt rendek előtt, lemondott erről; ugyanakkor az esztergomi érseknek engedélyezték, hogy egy rituális párbeszéd keretein belül a kérdéseket egy másik érseknek feltegye.⁹⁸

Eredmények – Az emlékezés és felejtés formái és jellemzői

Mindkét, esettanulmányként bemutatott példából látható, hogy az emlékezés és a felejtés bevett stratégiáknak számítottak a korabeli politikai kultúrában, és központi szerepet játszottak az alkotmányos emlékezet alakításában. Mind az uralkodói hatalom, mind a rendi oldal élt velük, hogy segítségükkel kialakíthassák az uralmi rend saját érdekeiket szolgáló interpretációját, és legitimálhassák azt. Alsó-Ausztriában a katolikus tartományi fejedelmek és az evangélikus rendek is használták azokat a hűségeskü általuk helyesnek vélt formájának megvalósítása érdekében. Magyarországon pedig abban a kérdésben játszottak döntő szerepet, hogy vajon az ország örökös vagy választott királyság-e, és hogy a király választás vagy örökösödési jog alapján kerüljön-e a trónra. A szerintük „helyes” emlékezésről és felejtésről hosszas vitákat folytattak, amelyek megegyezésen alapuló eredménye a hűségeskü, illetve a koronázás szertartásaiban nyert megerősítést és kapott nyilvánosságot.

Mindkét stratégia különféle jellegzetességeket mutat, és különböző módokon alkalmazták őket. Először is le kell szögezni, hogy *szelektív módon* jelentek meg a gyakorlatban, mert a mindenkori érdekek határozták meg, hogy ki mire emlékezett, vagy ki mit felejtett el. A megfelelő eseményeket precedensként használták, a nem megfelelő eseteket pedig szándékosan figyelmen kívül hagyták. Az utóbbiakat természetesen egy későbbi időpontban ismét felidézhatték. A cél olyan hagyomány megteremtése volt, amely nem pusztán a kitaláción alapult, hanem elő kellett hívni és minél jobban alátámasztani, hogy így is növel-

⁹⁵ Turba, Gustav: *Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen. Neues zur Entstehung und Interpretation 1703–1744*. Wien, 1906. 123.

⁹⁶ A ceremóniális konfliktusoknak a kora újkori alkotmánytörténetben betöltött jelentőségéről lásd: Stollberg-Rilinger, Barbara: *Die zeremonielle Inszenierung des Reiches, oder: Was leistet der kulturalistische Ansatz für die Reichsverfassungsgeschichte?* In: Schnettger, Matthias (Hrsg.): *Imperium Romanum – Irregulare Corpus – Teutscher Reichs-Staat. Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie*. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abteilung für Universalgeschichte, Beiheft 57.) Mainz, 2002. 233–246.

⁹⁷ Barcsay, Ákos: *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewalt und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus*. (Studien zur Neueren Geschichte 2.) St. Katharinen, 2002. 35–42.

⁹⁸ Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn, 196–205.*; Holčík: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava*, 36–37.

jék a konszenzuális elismerés esélyeit. A reálpolitikai hatalmi viszonyok kölcsönhatásban álltak ezzel az eljárással, mert egyrészt fontos szerepet játszottak abban a kérdésben, hogy melyik történelemképet nyilvánítják érvényesnek, másrészt az emlékezésen és a felejtésen alapuló konszenzus nélkülözhetetlen előfeltétele volt a legitim uralkodás gyakorlatának és az abban való részvételnek, tehát végső soron hatalmi pozíciót teremtett.

Bár az emlékezés és a felejtés elsődlegesen a jelenben való tájékozódást és berendezkedést szolgálta, mégis az uralmi rend kialakítása során újra és újra *prospektív módon*, vagyis a jövőbeni hatásukat szem előtt tartva alkalmazták őket; a cselekedetekkel a jövőbeli emlékezetet („*khunnnftiger gedechtnus*”) célozták meg.⁹⁹ Ezen túlmenően fontos volt a *személyes* emlékezés is, az egyéni tapasztalatok felszínre hozása. Ez a kommunikatív emlékezethez köthető stratégia azonban 1577-ben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ekkor ugyanis hiába próbálták az alsó-ausztriai rendek ennek a módszernek a segítségével rekonstruálni a hűségeskü feledésbe merült szertartásrendjét. Ezért elhatározták, hogy olyan „tárházakat” hívnak segítségül, amelyekben a későbbi felidézés érdekében őrizték a múltból való ismereteket: könyvtárakat és levéltárakat.

Ez a kulturális emlékezet szintjén meggyökeresedett emlékezési stratégia különösen jól dokumentált a szomszédos Felső-Ausztria (a mai Felső-Ausztria szövetségi állam) esetében, ahol a valláspolitikai konfliktusok az alsó-ausztriaiakkal megegyezően zajlottak. Itt a protestáns rendek a Habsburg tartományi fejedelmekkel folytatott vitáik során kibővítették és rendszereztek a könyvtári és a levéltári állományukat, szisztematikusan kiegészítették a hiányzó forrásokat, és mutatókat készítettek, hogy a megfelelő eseményekre gyorsabban emlékezessenek, és a tárgyalások alatt történeti érvekkel a tarsolyukban ütőképebben érvelhessenek.¹⁰⁰

Az emlékezésre *fel is lehetett szólítani, el is lehetett rendelni, ki is lehetett kényszeríteni* vagy *meg is lehetett tiltani* azt, amiben a reálpolitikai hatalom ugyanúgy nagy jelentőséggel bírt. Ez különösen jól megfigyelhető a magyarországi koronázási tárgyalásoknál, ahol végeredményben az érdekek és az erőviszonyok döntöttek arról, hogy az uralkodó beiktatásának mely formájára emlékeztek, hogy a király egy választási folyamat vagy az örökösödési jog útján került a trónra. Ugyanakkor ez a választási és örökösödési elvek közötti, az emlékezés és a felejtés segítségével történő ingadozás nem magyar specifikum, hanem Európa más részein is fellelhető. A magyarországgal szinte egy időben Csehországban is nagyon hasonló ellentétek feszültek egymásnak.¹⁰¹ Ott mindazonáltal hamarabb megoldódott a probléma, mert az 1620-as rendi megmozdulást követő vereség után II. Ferdinánd a jogeljárás elméletéhez folyamodott, aminek értelmében a lázadó országot fegyveres erővel kellett visszafoglalnia, emiatt a rendek elvesztették valamennyi kiváltságukat. Ezen az alapon az uralkodó a felségsértés vádját is magában foglaló büntetés terhe mellett betiltott min-

⁹⁹ Edelmayer: *Die Krönungen Maximilians II.*, 178. A fenti értelmezésben lásd: uo. 201.

¹⁰⁰ Strohmeier, Arno: *Archive, Registraturen und Bibliotheken der Stände: das Beispiel Oberösterreich*. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (Hrsg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie. Ein exemplarisches Handbuch*. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergbd. 44.) Wien–München, 2004. 340.

¹⁰¹ Pánek, Jaroslav: *Königswahl oder Königsaufnahme? Thronwechsel im Königreich Böhmen an der Schwelle zur Neuzeit*. In: Weber, Wolfgang E. J. (Hrsg.): *Der frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa II*. (Documenta Augustana 3.) Augsburg, 2000. 39–40.

denfajta emlékeztetést a választási eljárásra, és Csehországot az 1627-es *Új Alkotmányban* (*Verneuerten Landesordnung*) végérvényesen örökös tartománnyá változtatta.¹⁰²

Ebből a szempontból hasonlóan alakult a franciaországi alkotmányossági vita is, ahol François Hotman 1573-ban a hugenotta háborúk hatására kiadta *Franco-Gallia* című munkáját, melyben kísérletet tett annak bizonyítására, hogy az ország eredetileg választott királyság volt. Végül azonban érvényt szereztek az uralkodó dinasztia örökösödési jogának a királyok beiktatásakor.¹⁰³ További példaként szolgál Katalónia, ahol a rendek az 1640. évi, IV. Fülöp spanyol király elleni lázadásban szintén azt az álláspontot képviselték, hogy országuk valójában választott királyság, és ezt bizonyítandó a Karoling és nyugati gót uralkodók beiktatására hivatkoztak. Az értelmezés nagy népszerűségnek örvendett, és hosszú távon meghatározta a politikai párbeszédet Katalóniában, mivel erősítette a függetlenséget szem előtt tartó fejedelemség tárgyalási pozícióját a koronával szemben.¹⁰⁴

Az emlékezéshez hasonlóan a felejtés kapcsán is differenciálódott technikáról beszélhetünk. Az alsó-ausztriai rendek 1577-ben tapasztalható bizonytalansága a hűségeskü helyes szertartásrendje kapcsán a *nem szándékos* felejtés következtében állt elő, I. Ferdinánd hosszú uralkodása és a Bécs 1529. évi török ostromakor elveszett iratok folytán. A felejtés azonban végbemehetett *szándékosan és ellenőrzötten* is. Ebben az esetben egy esemény elveszítette precedens funkcióját, nem akartak többé emlékezni rá, kvázi inaktívvá vált. Ugyanakkor nem visszahozhatatlanul törölték ki, hiszen később ismét bevonhatták a hagyományképzésbe. Példaként szolgálhat erre II. Ferdinánd tanácsosainak 1619 tavaszán arra való utalása, hogy az alsó-ausztriai evangélikus nemesek 1609. évi – a kapitulációs határozat után teljesített – hűségesküje a felejtés előjelével ment végbe, és emiatt most már nem szükséges hasonló dokumentumot kiállítani.¹⁰⁵ A politikai kényszerhelyzet, ami végül mégis rábírta Ferdinándot egy hasonló okirat aláírására, mutatja, hogy egy esemény szerepe adott esetben hirtelen meg is változhatott az uralmi rend kialakítása közben, ha az érde-

¹⁰² „So setzen, ordnen und wollen Wir [Ferdinand II.], wo einer oder mehr Unserer Unterthanen [...] sich unterstehen würden, anjetzo oder ins künfftig, die von denen Rebellen zu unrechtmässiger Bescheinigung ihrer nichtigen Wahl, in einigerley Weise oder Weg geführte praetext oder andere Mißdeutungen und Disputat, wie dieselbe auch immer obvermeldter Erb-Gerechtigkeit zuentgegen, von ihnen erdacht und auff die Bahn gebracht werden mögen, mit Worten oder Wercken wiederumb zu erwecken, oder in andere Wege solche Unsere Erb-Gerechtigkeit anzufechten, daß alle dieselben ipso facto und mit der That in das Laster und Straff der Beleidigten höchsten Majestät und offentlichen Rebellion gefallen und Leib, ehr und Gutt verlohren haben sollen.” Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreiches Böhmen, Wien, 1627. május 10. Rentzow, Lutz: *Die Entstehungs- und Wirkungsgeschichte der Verneueren Landesordnung für das Königreich Böhmen von 1627.* (Rechtshistorische Reihe 172) Frankfurt am Main [u.a.], 1998. 260. Lásd még: Bergerhausen, Hans-Wolfgang: *Die „Verneuerte Landesordnung“ in Böhmen 1627: ein Grunddokument des habsburgischen Absolutismus.* Historische Zeitschrift, Jg. 272. (2001) 327–351. Munkája az uralkodó abszolútizmus melletti elkötelezettsége miatt vitatott a kutatók körében. Vö. Pánek kritikájával, amely további irodalmat ad a kérdésre: Pánek, Jaroslav: *Ferdinand I. – der Schöpfer des politischen Programms der österreichischen Habsburger?* In: Mat’ a, Petr – Winkelbauer, Thomas (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas.* (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 24.) Stuttgart, 2006. 63–72.

¹⁰³ Hotman, François: *Franco Gallia.* In: Dennert, Jürgen (Hrsg.): *Beza, Brutus, Hotman. Calvinistische Monarchomachen.* Köln [u.a.], 1968. 232–235.

¹⁰⁴ Neumann, Karsten: *Das Wort als Waffe. Politische Propaganda im Aufstand der Katalanen 1640–1652.* Herbolzheim, 2003. 132–137.

¹⁰⁵ Vö. az 58. lábjegyzettel!

kek és a hatalmi viszonyok problematikussá tették a kiiktatását. Hasonlóan értelmezhető azon Habsburgok magatartása is, akik a magyar rendekkel folytatott koronázási tárgyalások során különösen gyenge pozícióban voltak, és a választási jogot komolyabb ellenkezés nélkül elismerték, hogy minél gyorsabban trónra kerülhessenek.¹⁰⁶

Végül a felejtést *ki is kényszeríthették*, illetve *el is rendelhették*. Ebben az esetben megtiltották az emlékezést bizonyos eseményre, kitörölve azt az alkotmányos emlékezetből. Erre jogi alapot például a meghódítás és a jogeljátszás elmélete szolgáltatott, ez utóbbira hivatkozott II. Ferdinánd 1620 után Csehországban, illetve I. Lipót 1671-ben a Wesselényi-féle összeesküvés után az örökösödési jog elfogadtatása érdekében.¹⁰⁷ Végeredményben az érdekeknek abban volt nagy szerepük, hogy látszódjon, az uralmi rend mely formáját akarták legitimálni, a hatalmi viszonyoknak pedig abban, hogy eldőljön, végül melyiket sikerült. A teljes önkény azonban nem valósulhatott meg, mert a múlt értelmezésének a megegyezésre törekvő politikai eljárásban világosnak kellett lennie, és szükségszerűen a szemben álló fél számára érthetőnek, hogy meggyőzze őket. Az emlékezés és a felejtés következtében nagyon rugalmas, a politikai kommunikációban erősen meggyökerezett kulturális gyakorlatok voltak, elemzésük pedig alapos betekintést enged számunkra a kora újkori uralmi rend létrehozásának és legitimálásának folyamatába.

Fordította: SZABADOS JÁNOS

Lektorálta: CZIRÁKI ZSUZSANNA

¹⁰⁶ Mint például Mátyás esetében 1608-ban. Vö.: Gindely: *Ueber die Erbrechte*, 233.

¹⁰⁷ Winkelbauer: *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, 161.